

ÜNİTE 8

Konjonktür Dalgalanmaları Ve Uzun Dönemde Ekonomik Büyüme

Giriş

Bu ünitemizde, makroekonominin önemli olgularından konjonktür dalgalanmaları ve uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde duracağız.

Ekonomide meydana gelen kısa dönem konjonktür dalgalanmalarını inceledikten sonra uzun dönem ekonomik büyüme üzerinde durup, büyüme kavramını modern ekonomik büyüme teorileri ile açıklamaya çalışacağız.

Konjonktürel Dalgalanmalar

Konjonktür Dalgalanmalarının Tanımı ve Özellikleri

Konjonktür, bir ekonomide içinde bulunulan toplam ekonomik faaliyet düzeyindeki dalgalanmalardır. Konjonktür dalgalanmaları konusunda ilk önemli çalışmaları yapan Burns ve Mitchell (1946), konjonktürü, ulusların toplam iktisadi faaliyetlerinde ortaya çıkan bir dalgalanma türü olarak tanımlar.

Konjonktür hareketleri ile ilgili üzerinde durmamız gereken başlıca unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Toplam iktisadi faaliyet
- Genişleme ve daralmalar
- Eş hareketlilik (Comovement)
- Tekrarlanma fakat periyodik olmama
- Süreklilik

Konjonktür dalgalanmalarında toplam iktisadi faaliyetin zaman içindeki döngüsel hareketi çıkış, tepe, iniş ve dip olarak adlandırılan dört değişik aşamadan oluşur.

Konjonktür dalgalanmaları yalnızca birkaç sektör ya da yalnızca birkaç ekonomik değişkende gerçekleşmez. Bunun yerine genişleme ve daralmalar birçok ekonomik aktivitede aynı anda meydana gelir.

Konjonktürel döngüler esnasında fiyatlar, verimlilik, yatırım ve hükümet harcamaları gibi farklı iktisadi değişkenlerin birlikte hareket etme eğilimi eş hareketlilik olarak (comovement) ifade edilir.

Konjonktür hareketleri tekrarlanır, fakat bu hareketler periyodik değildir. Toplam iktisadi faaliyetteki genişlemeler ve daralmalar tekrar tekrar oluşur. Ancak tekrarlayan bu konjonktür devreleri periyodik biçimde aynı şiddette ya da aynı uzunluktaki aralıklardan oluşmaz.

Konjunktürde süreklilik kavramına göre, bir ekonomide daralma başladığında bu süreç belli bir süre yine daralmayla devam eder. Aynı şekilde genişleme dönemi de başladığı zaman hemen sona ermez ve takip eden yeni genişleme dönemleri ile devam eder.

Makroiktisadi Değişkenlerin Konjunktürel Davranışları: Yön ve Zamanlama

Makroiktisadi değişkenlerin konjunktür dönemindeki davranışlarını incelerken iki temel karakteristik konjunktürel davranış önem taşır. Bunlar:

- Makroiktisadi değişkenlerin toplam ekonomik faaliyetlere göre hangi yönde değiştiği
- Makroiktisadi değişkenlerin dönme noktalarının (dip ve tepe), konjunktürün dönme noktalarına oranla zamanlamasıdır.

Makroiktisadi değişkenlerin toplam ekonomik faaliyetlere göre ne yönde değiştiği üç ayrı durumla tanımlanır:

1. Eğer makroiktisadi değişken toplam iktisadi faaliyet ile aynı yönde hareket ediyorsa, yani genişleme dönemlerinde yukarı yönlü hareket gösterip daralma dönemlerinde aşağı yönlü hareket ediyorsa, konjunktürle aynı yönde değişen değişken (procyclical) olarak adlandırılır.
2. Bunun tersi durumda, eğer makroiktisadi değişken toplam iktisadi faaliyet ile farklı yönde hareket ediyorsa, yani genişleme dönemlerinde aşağı yönlü hareket gösterip daralma dönemlerinde yukarı yönlü hareket ediyorsa, konjunktürle zıt yönde değişen değişken (countercyclical) olarak adlandırılır.
3. Son olarak, eğer iktisadi değişkenin iniş ve çıkış hareketleri toplam iktisadi faaliyetten yani konjunktürden bağımsız hareket ediyorsa konjunktürel olmayan değişken (acyclical) adını alır.

Eğer makroiktisadi değişkenin dönme noktaları konjunktürden önce ortaya çıkıyorsa o değişken **öncü değişken**, konjunktürle aynı zamanda gerçekleşiyorsa eş zamanlı değişken, konjunktürden sonra ortaya çıkıyorsa **gecikmeli değişken** olarak adlandırılır.

Konjunktür Teorilerinde Klasik ve Keynesyen Görüşler

Keynesyen görüşe göre iktisadi dalgalanmaları kontrol etmek için devletin aktif politikalar uygulaması gerekir. Klasik görüşe göre ise ekonomi uzun dönem dengesine çok kısa süre içerisinde ulaşabilmekte, o nedenle de devletin odaklandığı esas olgunun yalnızca iktisadi büyümeyi artıracak politikaları desteklemek olması gerektiği savunulmaktadır.

Modern Konjunktür Teorileri

Konjunktür dalgalanmalarını açıklayan teorilerin çıkış noktası 1929 yılındaki büyük buhran olmuştur. Tüm dünyayı etkileyen büyük buhran sonrasında konjunktür hareketlerini açıklamak için klasikler ve Keynesyenler farklı modeller geliştirmişlerdir. Günümüzde ise, modern konjunktür teorilerinde son zamanlarda rekabet eden iki teori öne çıkmaktadır. Bunlar, klasik iktisat okulunun bir modeli olan ve bütün fiyatların esnek olduğu varsayılan reel konjunktür teorisi (RBC) ile Keynesyen bir model olup ücret ve fiyatların yapışkan olduğunu, ancak aynı zamanda beklentilerin de rasyonel olduğunu varsayan yeni Keynesyen modelidir.

Reel konjonktür teorisi Nobel ödüllü Edward Prescott ve Finn Kydland (1982) tarafından geliştirilmiştir. Uzun dönemdeki varsayımların kısa dönemde de geçerli olduğunu savunur. Modelin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Ücretler ve fiyatlar hem kısa hem de uzun dönemde esnektir ve ekonomi tam istihdamdadır.
- Klasik dikotomi geçerlidir ve bu nedenle reel olan çıktı düzeyi, istihdam gibi değişkenler, nominal büyüklükleri olan para arzı, fiyat düzeyi gibi değişkenlerden etkilenmemektedir.
- Ekonomideki dalgalanmaların ana nedeni reel şoklar olan verimlilik, yani teknoloji kaynaklı şoklardır.
- Rasyonel beklentiler varsayımı kullanılır.

Reel konjonktür teorisine göre ekonomideki arz yönlü pozitif verimlilik şokları ekonomik genişleme dönemlerine, negatif verimlilik şokları da ekonomik durgunluk dönemlerine neden olur.

Yeni Keynesyen iktisatçılar konjonktür dalgalanmalarındaki hareketleri açıklarken toplam arz şoklarını tamamen göz ardı etmemekte, ancak konjonktür hareketlerinin temel nedenini toplam talepteki şoklara bağlamaktadır. Bu görüşe göre, toplam talepte meydana gelen şoklarının ücret ve fiyatlardaki yapışkanlıklar nedeniyle konjonktür hareketine dönüşeceğini savunurlar. Ayrıca model eksik rekabet piyasalarının varlığını da kabul eder.

Ücret ve fiyatların yapışkanlığını açıklamak ile ilgili yeni Keynesyenler çeşitli görüşler belirtmişlerdir. Bunlar arasında menü maliyetleri, örtülü sözleşmeler, etkin ücret hipotezi, işgücü sözleşmeleri, sendikaların ücret belirlemesi gibi yaklaşımlardan bahsedilebilir.

Uzun Dönemde Ekonomik Büyüme

Büyüme hızları yüksek olan zengin ülkelerin bu büyüme oranlarını nasıl yakalayabildiği, diğer yandan da düşük büyüme hızlarına sahip ülkelerin neden daha hızlı bir ekonomik büyüme sağlayamadığına yönelik sorular iktisatçılar tarafından sıklıkla ele alınmaktadır. Bu soruları yanıtlamaya çalışan modern büyüme teorileri konuyla ilgili önemli katkılar vermiştir.

Solow (Neo-Klasik) Büyüme Teorisi

Solow modelinin Neo-klasik büyüme modeli olarak anılmasının temel nedeni modelin Neo-klasik varsayımlar üzerine kurulmuş olmasıdır. Solow büyüme modelinin ayrıntılarına girmeden önce modelin temel varsayımlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Modelde tek sektörlü bir ekonomi vardır ve bu ekonomide homojen tek bir mal üretilmekte ve tüketilmektedir.
2. Tek mal üretilmesi varsayımı ile aynı zamanda devlet müdahalesinin ve dış ticaretin olmadığı dışa kapalı bir ekonomi olduğu da varsayılmaktadır.
3. Teknolojik gelişmeler tamamen dışsal kabul edilir. Ayrıca başlangıçta teknolojik gelişmenin olmadığı varsayılmaktadır ($\dot{A} / A = 0$).
4. Modelde kullanılan üretim fonksiyonu ölçeğe göre sabit getiriye sahiptir.
5. Emek ve sermaye faktörleri için azalan verimler yasası geçerlidir.
6. Ekonomide piyasa mekanizması tam rekabet düzeyinde sağlıklı çalışmaktadır.
7. Modeldeki üretim faktörleri olan işgücü ve sermaye üretim sürecinde birbirini yerine ikame edilebilir. Böylece işçi başına sermaye oranı (K / L) artabilir ya da azalabilir.
8. Faktör piyasalarının kusursuz işlediği varsayılır. Hanehalkları (tüketiciler) emek (L) girdisini sağlarken, firmalar (üreticiler) sermaye (K) girdisini sağlarlar.

9. Modelde yakınlaşma (convergence) hipotezi geçerlidir. Buna göre, aynı tasarruf oranı, nüfus artış hızı, aşınma oranı ve teknolojik gelişme hızına sahip olan ülkelerden az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere göre daha hızlı büyüyeceği ve uzun dönemde aradaki refah farkının kapanabileceği kabul edilir.
10. Ekonomideki tasarruf ve yatırım yapanlar aynı kişiler ya da gruplardır. Dolayısıyla tasarruflar aynı zamanda yatırımlar anlamına gelmektedir. Bu nedenle modelde farklı bir yatırım fonksiyonuna yer verilmemiştir.

Solow (Neo-Klasik) Büyüme modelinde, elde edilen çıktının sermaye stoku ve işgücüne bağlı olduğu bir üretim fonksiyonu kullanılır:

$$Y = F(K, L)$$

Burada; Y = Çıktı

K = Sermaye

L = İşgücünü

ifade eder. Matematiksel olarak sermayenin marjinal ürünü;

$$MPK = f'(k+1) - f'(k)$$

şeklinde yazılır. Buna göre kişi başına sermaye miktarı (k) düşük olduğu zaman ortalama işçi az bir sermayeye sahiptir ve bu nedenle her bir ilave sermaye fazlaca ilave çıktı üretmektedir. Kişi başına sermaye miktarı (k) yüksek olduğunda ise ortalama işçinin sermayesi zaten bol olduğu için her bir ilave sermaye yalnızca bir miktar ilave çıktı üretmektedir.

Solow (Neo-klasik) modeldeki çıktı miktarı (Y) hanehalkları (tüketiciler) tarafından tüketim (C) ve yatırım (I) yapmak üzere kullanılır.

Solow büyüme modelinde sermaye stoku ekonomik çıktı için temel belirleyicidir. Temel belirleyici olan bu sermaye stoku zaman içerisinde artıp azalabilir ve böylece ekonomik büyümeyi etkileyebilir. Modele göre sermaye stoku iki şekilde artar ya da azalır:

1. Yatırımlar yoluyla sermaye stoku artar. Örneğin yeni fabrika ve ekipmanlar için yapılacak bir yatırımın sermaye stokunda artış sağlanır.
2. Aşınma yoluyla mevcut sermaye yıpranır ve dolayısıyla sermaye stokunda azalma gerçekleşir.

Solow büyüme modelinde bu yıldan öteki yıla kişi başına sermaye stokundaki değişim (Δk), kişi başına yatırım ($s_y = sf(k)$) ile kişi başına sermayede aşınma ve nüfus artışı nedeniyle meydana gelen azalma $-(n+\delta)k$ arasındaki fark kadardır.

Solow (Neo-klasik) büyüme modelinde kişi başına düşen sermaye birikiminin uzun dönemde sabit bir seviyeye geleceği varsayılır. Bu duruma durağan durum kararlı büyümesi adı verilir ve k^* ile ifade edilir. Ekonomi k^* seviyesine geldiğinde kişi başına yatırım ile kişi başına sermayede aşınma ve nüfus artışı nedeniyle meydana gelen azalma dengede olacak ve sermaye stoku değişmeyecektir.

Durağan durum denge noktasında gerçekleşen fiili yatırımlar ile amortismanları ve işgücü artışını karşılamak için yapılan gerekli yatırımlar birbirine eşittir.

Durağan durum dengesinde tasarruf oranı büyüme etkilemez. Tasarruf ve tasarruf sonucunda oluşan yatırım seviyesi ne olursa olsun sonuçta kişi başı sermaye birikimi k^* seviyesinde durağan durum düzeyine ulaşacaktır. Bu nedenle, neo-klasik büyüme modellerinde tasarruf oranları büyüme hızını etkilemez. Durağan durum büyümesinin kaynağı yalnızca teknolojik değişimle açıklanır.

Solow büyüme modeline göre, eğer iki ülkenin tasarruf eğilimleri, aşınma oranları, nüfus oranındaki artışları ve teknoloji düzeyleri aynı ise, bu iki ülkenin aynı durağan durum dengesinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda bu iki ülke aynı durağan durum kişi başına hâsıla seviyesinde yer almaktadır.

Yakınsama hipotezine göre, aynı durağan durumdaki iki ülkeden daha yoksul olanın zengin olandan daha hızlı büyüyeceğini ve zaman içinde kişi başına düşen geliri daha düşük olan ülkenin, kişi başına geliri daha yüksek olan ülkeyi yakalayacağını ifade eder. Burada kıyaslama yapılan ülkelerin sahip oldukları karakteristik özellikleri dikkate alınmamıştır. Bu nedenle de bu durum Solow modelinde koşulsuz (mutlak) yakınsama hipotezi olarak isimlendirilmektedir.

İçsel Büyüme Teorisi

Geleneksel Solow modeli ortaya koyduklarıyla ekonomik büyüme ile ilgili çok faydalı temel bilgiler sunmakla beraber modern ekonomik büyüme açıklama anlamında bazı eksiklikler barındırmaktadır. Solow modeline göre verimlilikteki artış, yani teknolojik ilerleme, uzun dönem kişi başı gelirdeki artışın tek belirleyicisidir. Bu durumda uzun dönem ekonomik büyüme açıklamanın yolu teknolojik ilerlemeyi açıklamaktan geçer. Solow modelinin eksikliği de burada ortaya çıkmaktadır. Solow modelinde teknolojik ilerlemenin nasıl belirlendiği açıklanmamakta, teknolojik ilerleme dışsal olarak, yani modelin dışında belirlenmektedir. Bu dışsal belirleme sonucunda da Solow modelindeki teknolojik ilerlemenin kaynağının ne olduğu yanıtızsız kalmaktadır.

Solow modelindeki bu temel eksikliği gidermeye yönelik ortaya çıkan içsel büyüme teorisi teknolojik ilerlemeyi, dolayısıyla çıktı miktarındaki artış hızını, içsel olarak, yani modelin içinde belirler. Romer'ın 1986 yılında yapmış olduğu çalışmayla başlayan içsel büyüme teorilerinin önemli bir özelliği bir ülkedeki uzun dönem büyüme hızının, Solow modelinde olduğu gibi yalnızca dışsal olarak sistem dışında belirlenen teknolojik ilerlemeye değil, o ülkenin tasarruf ve yatırım oranlarına bağlı olduğunu ortaya koyar.

Modelde bilginin oynadığı önemli rol nedeniyle içsel büyüme teorisinde üretim fonksiyonunda sermayenin marjinal getirisi için azalan verimlere tabi olmayan bir yapı söz konusudur. Bilgi, azalan verimlere tabi olmayan bir sermaye türü olarak ekonomik büyümenin itici gücü olarak karşımıza çıkar.

İçsel büyüme teorisinde modellerinin her biri farklı özelliklere sahip olsa da bu modeller NeoKlasik büyüme modellerinden başlıca şu ortak belirleyici özellikler ile ayrılır:

1. Ekonomik büyümenin belirleyicileri, neoklasik modellerde olduğu gibi dışsal olarak değil, içsel olarak modelin içerisinde, yani iktisat içi unsurlar ile belirlenir.
2. Neo-klasik modellerde büyümenin kaynağı olan ve dışsal olarak verilen teknolojik büyüme kaynağı içsel büyüme teorisinde iktisadi sistemin içinde oluşmakta ve böylece ekonomik kararlardan doğrudan etkilenmektedir.
3. Üretim fonksiyonu neo-klasik modellerdeki gibi azalan verimler yasasına dayalı değildir.
4. İçsel büyüme teorisinde tam yakınsama hipotezi geçerli değildir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle arasındaki farkları kapatması için önlemler alması gerekmektedir.
5. Neo-klasik büyüme modellerinin aksine eğitim düzeyi, kamu politikaları, tasarruf oranı, yatırım oranı, vergi, gelir dağılımı gibi faktörler uzun dönemli ekonomik büyüme üzerinde etkilidirler.
6. Neo-klasik büyüme modellerinde dışlanan devlete içsel büyüme teorisi ile büyüme üzerinde, özellikle ekonomi içindeki bilgi seviyesini arttırmasını sağlayacak politikalar üretmesi bakımından, tekrardan önemli bir fonksiyon verilmiştir.

AK içsel büyüme modeline göre basit üretim fonksiyonu;

$$Y = AK$$

için üretim fonksiyonundaki Y toplam üretim (çıktı) miktarını, K sermaye stokunu ifade eder. Modeldeki sermaye stoku yalnızca fiziki sermayeyi değil, ona ek olarak beşeri sermayeyi de kapsar. Modeldeki üretim fonksiyonundaki A ise sermaye başına üretim miktarını gösteren dışsal bir sabittir.

Temel AK modelindeki sermaye stoku yalnızca fiziki sermayeyi değil, ona ek olarak beşeri sermayeyi de kapsar.

Neoklasik modellerde tesadüfi olarak ortaya çıkıp üretim sürecine giren bilgi birikimi, içsel Ar&Ge modelinde ise bilinçli bir süreç sonucunda ortaya çıkar.

Bu içsel büyüme modelinde yapına Ar&Ge'nin getirdiği yeniliğe göre üç ayrı yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlar:

1. Ürün çeşitliliğini arttırma yaklaşımı
2. Girdi çeşitliliğini arttırma yaklaşımı
3. Girdi kalitesini arttırma yaklaşımı

Araştırma ve Geliştirme (Ar&Ge) Modelinde yapılan yenilikler ve bu yenilikler arttıkça oluşan uzmanlaşma sonucu meydana gelen artan getiri ve dışsallıklar büyümenin anahtarı olmaktadır.

Barro'nun (1990) çalışmasına dayanan kamusal harcama temelli model, devletin ekonomik büyüme ve kalkınma sürecindeki rolü üzerine odaklanmıştır. Kamusal harcama temelli modellere göre ekonomik büyüme için devlet hem kamu yatırımı yapar hem de özel sektörü yatırımlarının arttırması için politikalar izleyerek vergi teşvik ve sübvansiyonlar yoluyla çeşitli destekler verir.

Kamusal harcama temelli modellerde devlete düşen görevler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. Üretken sektörlerdeki girdileri tamamlayacak kamusal mal ve hizmetlerin üretimini sağlamak. Fiziksel altyapıyı özel sektörün hızlı ve verimli iş yapmasını sağlayacak şekilde biçimlendirmek.
2. Nitelikli iş gücünü arttırıcı eğitim alanındaki yatırımları arttırmak.
3. Teknoloji ile araştırma & geliştirme sektörlerinin faaliyetlerini destekleyici teşvikler ve sübvansiyonlar sağlamak.
4. Ekonomik ortamın istikrarlı olmasını sağlamak, mal ve bilgi alışverişini kolaylaştıracak serbest ticareti sağlayıcı politikalar geliştirmek.

WWW.AOF.COM.TR